

Нагорна Н.С.

Національний університет «Чернігівська політехніка»

КОМПЛЕКС ПРАКТИК З РОЗВИТКУ ГОТОВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ДО СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

У статті досліджується питання побудови комплексу практик з розвитку готовності особистості до соціального підприємництва. Спираючись на результати українських та іноземних наукових пошуків, авторка вказує, що запровадження заходів цілеспрямованого освітнього та соціально-психологічного впливу на готовність особистості до соціального підприємництва закордоном має більший досвід та наукове обґрунтування. Саме тому, запропоновано комплекс практик, що складається з: навчальної дисципліни «Соціальне підприємництво», сертифікатної програми «Соціальне підприємництво» та соціально-психологічного тренінгу для розвитку окремих психологічних якостей особистості, що необхідні в соціальному підприємстві. Мету навчальної дисципліни «Соціальне підприємництво» визначено як формування у здобувачів вищої освіти компетентностей з теоретико-методологічних та прикладних аспектів розвитку та функціонування соціального підприємництва. Специфікою сертифікатної програми «Соціальне підприємництво» є партисипативний підхід до проведення сесій та менторська підтримка учасників. Змістовне наповнення сесій соціально-психологічного тренінгу для розвитку окремих психологічних якостей особистості, що необхідні в соціальному підприємстві, відображає актуальні в умовах війни питання розвитку особистості. Авторка вказує на актуальність запровадження запропонованого комплексу практик з розвитку готовності особистості до соціального підприємництва для окремих категорій громадян (ветеранів та членів їх сімей, ВПО та інших) при врахуванні особливостей кожної аудиторії. Перспективами наукового дослідження означеної проблеми визначено емпірична перевірка ефективності запровадження кожного елементу означеного комплексу, а також детальний опис рекомендацій до впровадження для окремих категорій здобувачів освіти / учасників тренінгів.

Ключові слова: соціальне підприємництво, готовність особистості до соціального підприємництва, освітній компонент, позааудиторна діяльність для розвитку готовності особистості з соціального підприємництва, сертифікатні програми, соціально-психологічний тренінг.

Постановка проблеми. Подвійна сутність феномену соціального підприємництва вже достатньо давно розглядається науковцями як механізм реалізації соціальних змін у суспільстві [37]. Досвід соціального підприємництва в Україні [29] вказує на потенційні можливості розвитку даного виду бізнесу, особливо з огляду на зростання кількості соціально вразливих категорій населення. Більше 10 років завдяки зусиллям різних міжнародних програм сприяння розвитку соціального підприємництва відбувались окремі освітні заходи [16], було запроваджено освітні компоненти з соціального підприємництва в закладах вищої освіти [24–26]. Однак, наукового опрацювання проблема формування комплексу практик щодо розвитку готовності особистості до соціального підприємництва [13] ще не отримала.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості освіти з соціального підприємництва (Д.Д. Брок; Х. Миірильонен та ін.) та питання формування необхідних для майбутніх соціальних підприємців компетентностей (В. Феррер, О. Кабрера) і особистісних якостей (А.Х. Аль-Харасі та ін.) є предметом наукових розвідок іноземних вчених вже тривалий час. Однак, українські науковці поки лише оглядово вивчають підприємницькі компетентності (О. Чуйко & В. Шкуро), аналізують окремі приклади освітніх можливостей з соціального підприємництва (А. Ревко) та описують наявні в світі підходи до розвитку компетентностей з соціального підприємництва (Г. Дивнич).

Метою даної публікації є теоретичне дослідження та формування рекомендацій щодо впровадження комплексу практик з розвитку

готовності особистості до соціального підприємництва.

Виклад основного матеріалу. Аналіз вітчизняних [16; 28; 30] та зарубіжних [33; 40] напрацювань щодо освітніх практик з розвитку компетентностей особистості з соціального підприємництва свідчить про широкий спектр можливостей. Проте, зважаючи на суспільні виклики, що зумовлені війною [15], та контекст розгляду соціального підприємництва як інструменту сталого розвитку суспільства [17; 27], варто враховувати необхідність цілеспрямованого освітнього та соціально-психологічного впливу на особистість з метою формування її сталої соціально-підприємницької грамотності, розвитку її соціально-підприємницької культури [2]. Такий вплив, на нашу думку, може бути реалізованим через запровадження комплексу партисипативних [12] практик: навчальної дисципліни в закладах вищої освіти, тренінгової та/ або сертифікатної програми, як заходів позааудиторної роботи в університеті, а також психологічних тренінгів для розвитку окремих психологічних якостей особистості, що необхідні в соціальному підприємстві.

Для опрацювання рекомендацій щодо розробки навчальної дисципліни «Соціальне підприємництво» нами було проаналізовано відповідні силабуси [24–26] / робочі програми дисципліни [21–22], а також наявну наукову літературу [10; 31; 33; 35]. Так, світовий досвід вказує, що викладання означеного курсу в університетській освіті ґрунтується на опрацюванні таких категорій: соціальні інновації, соціальний вплив та сталий розвиток, дизайн-мислення та системний підхід, взаємодія стейкхолдерів та імпаکت-інвестування.

Щодо українського досвіду, то за результатами теоретичного аналізу з'ясовано, що вітчизняні викладачі-дослідники при формуванні логіки дисципліни спираються на ґрунтовне теоретичне опрацювання компонентів: сутність соціального підприємництва, його досвід в Україні та закордоном, організаційно-правові форми діяльності, коопераційні основи, взаємозв'язок із соціальною відповідальністю бізнесу та фінансове планування діяльності соціального підприємства. Звісно, що привнесення специфіки до змістовного наповнення дисципліни у кожному конкретному випадку зумовлено спеціальністю, за якою вона викладається [16], науковими інтересами викладача.

Зважаючи на той факт, що розвиток компетентностей особистості в сфері соціального підприємництва закордоном відбувається в рамках

міждисциплінарного, проблемного та студенто-центрованого підходів [5], варто зазначити, що й на вітчизняних теренах, з огляду на суспільне значення самого феномену соціального підприємництва в умовах війни [15], а також реінтеграційний потенціал соціального підприємництва для потреб окремих категорій громадян (ветеранів та членів їх сімей, ВПО та інших) [41], освітній компонент «Соціальне підприємництво» рекомендовано впроваджувати в інтерактивному форматі [30] з активною партисипацією ключових стейкхолдерів розвитку соціального підприємництва [41] (представників громади, держави, бізнесу та освіти). В структурі освітньої програми означений освітній компонент може мати, як обов'язковий, так і вибірковий характер.

Так, метою навчальної дисципліни «Соціальне підприємництво», на наш погляд, стане формування у здобувачів вищої освіти компетентностей з теоретико-методологічних та прикладних аспектів розвитку та функціонування соціального підприємництва [24]. Досягнення даної мети можливе через реалізацію таких цілей дисципліни: формування уявлень про соціальне підприємництво та його ключові ознаки, основні відмінності від інших видів соціальної активності (волонтерство, благодійність [14]); дослідження досвіду соціального підприємництва в Україні та закордоном з виділенням характерних властивостей розвитку [11] для формування ціннісного-мотиваційного поля особистості; аналіз соціальної проблематики громади / громад регіону для формування соціальної місії майбутнього соціального підприємства та визначення методів оцінки її впливу; дослідження ринкових ніш у громаді та власних навичок, що можуть стати базисом для майбутньої бізнес-концепції; детальне опрацювання різних аспектів (організаційно-правових, фінансових, маркетингових, а також командної роботи та співпраці з державними / комунальними чи недержавними організаціями щодо реалізації соціальної місії) конкретної ідеї соціального підприємства з аналізом потенційних партнерств. При цьому, рекомендовано залучати до проведення навчальних занять практиків соціального підприємництва та експертів з означених питань. Такий інтерактивний та партисипативний підходи у запровадженні навчальної дисципліни, на нашу думку, мають сприяти: формуванню обізнаності особистості щодо соціального підприємництва, впливу на професійно-особистісні якості особистості, розвитку операційної здатності до розробки ключових етапів реалізації ідеї соціального під-

приємства, а відтак і готовності особистості до соціального підприємництва.

Цікавою, на нашу думку, є практика сертифікатних програм з соціального підприємництва при університеті. Попри те, що недержавними організаціями накопичено більше досвіду реалізації подібних сертифікатних ініціатив [19; 23; 30], розвиток форматів позааудиторної роботи [4] або неформальної освіти для формування готовності особистості до соціального підприємництва в університетському середовищі, на нашу думку, має значний потенціал. Співпраця закладів вищої освіти, не лише між собою, а й з громадським сектором, а також реалізація різноманітних соціальних та освітніх проектів розширює можливості особистості опрацювати власну ідею соціального підприємства та отримати грант на її реалізацію [39]. Відповідно формат сертифікатного тренінгу, в такому випадку, не має значного формалізованого навантаження, як запровадження навчальної дисципліни. Проте, рекомендуємо викладачам-тренерам подумати над необхідністю підготовки документу, що буде підтверджувати учаснику проходження Вашого тренінгу.

Доступність даної сертифікатної активності представникам різних спеціальностей може мати цікаву, як бізнес-ідею, так і інноваційну соціальну місію, через поєднання професійних знань та інтересів у спільних напрацюваннях (за міждисциплінарним підходом [5]). Відтак, розробка ідеї, переважно, відбувається в команді, але індивідуальна робота учасників також допустима (в цьому випадку на одну особу збільшується навантаження щодо аналізу необхідних даних та підготовки власних пропозицій).

Структурно сертифікатну програму з соціального підприємництва потрібно запланувати у мінімум п'ять сесій. Між такими сесіями-зустрічами має бути достатньо часу для самостійної роботи учасників, але при цьому не затягувати час, щоб не втратити високий рівень вмотивованості учасників.

Змістовно сертифікатна програма може бути наповнена такими сесіями [1]: базові уявлення про соціальне підприємництво; започаткування соціального підприємства: соціальна місія на основі потреб громади та бізнес-ідея; бізнес-планування та стратегічний розвиток; підвищення фінансових можливостей: фандрейзинг, гранти та інше; професійна комунікація та партнерства, навички пітчінгу. Звісно, сертифікатний формат передбачає максимальне наповнення практикою орієнтованими вправами, індивідуальною та гру-

повою роботою, дискусіями та рефлексією. Якісною перевагою сертифікатного тренінгу буде організація менторської підтримки для учасників [18] від соціальних підприємців, представників держави, громади, бізнесу. Партисипативний підхід [42] до організації та проведення сертифікатної програми: полегшує сприйняття нової інформації, формує позитивне ставлення до нового досвіду, сприяє підвищенню рівня мотивації до соціальних змін підприємницьким шляхом, дозволяє звернути увагу на ті професійно-особистісні якості особистості соціального підприємця, що потребують формування / розвитку серед учасників тренінгу, а також дозволяє відразу опрацювати всі операційні кроки щодо розробки ідеї соціального підприємства. Подібне, на наш погляд, дозволяє сформувати готовність особистості до соціального підприємництва.

Ще однією, на наш погляд, важливою практикою для розвитку окремих психологічних якостей особистості, що необхідні в соціальному підприємстві, може бути соціально-психологічний тренінг. У сфері підприємництва вітчизняними вченими-психологами здійснено чимало досліджень та запропоновані авторські тренінгові методики: мотивація підприємницької діяльності в студентському віці [3], формування психологічної готовності підприємців у сфері торгівельного бізнесу [8], психологічна готовність підприємців до ведення ділових переговорів [9], психологія професійного вигорання підприємців [7]. Однак, особливості опрацювання психологічних аспектів соціального підприємництва представлені ще не були. Отже, такий захід можна організувати також в рамках позааудиторної роботи / неформальної освіти при університеті, як для здобувачів освіти, так для представників громади. Як із сертифікатною програмою з соціального підприємництва, так і в даному випадку, рекомендовано передбачити надання учасникам соціально-психологічного тренінгу документу, що підтверджує його проходження.

В умовах війни [15] особливої уваги потребують такі соціально-психологічні питання: опрацювання соціальної цінності підприємництва в українському суспільстві; підтримка самоєфективності в бізнесі та соціальному підприємстві; командна робота під час кризи; розвиток соціальної взаємодії та партисипативності; лідерство; стресостійкість; емпатійність та співпраця з ветеранами і членами їх сімей [за 41]. Опрацювання кожної означеної тематики у комплексі надасть

можливість більш глибоко сформувані психологічну готовність особистості до соціального підприємництва [13].

Таким чином, охарактеризовані вище заходи цілеспрямованого впливу, доповнюючи одне одного особливостями свого різноманіття, утворюють комплекс практик розвитку готовності особистості до соціального підприємництва. Звісно, запровадження подібного комплексу потребує спільних зусиль, як від викладача-тренера, так і від університету в цілому. Оскільки особливості організаційного розвитку та культури закладу вищої освіти також безпосередньо впливають на можливість організації даних практик та реалізації патрисипативного підходу, його результативності. Особливо актуальним також є досвід реалізації освітніх та соціально-психологічних практик для окремих категорій громадян (ветерани та члени їх сімей, ВПО та ін.), що з одного боку сприяє їх соціальній реінтеграції [6], а з іншого акумулює соціальні ресурси та зв'язки в самому університеті, як осередку розвитку громади, для ще більшого соціального впливу.

Висновки. Результати проведеного нами теоретичного дослідження дають підстави для наступних узагальнень:

Розвиток готовності особистості до соціального підприємництва може відбуватися завдяки

заходам цілеспрямованого впливу. До таких відносимо комплекс освітніх та соціально-психологічних практик: начальну дисципліну «Соціальне підприємство», сертифікатну програму та соціально-психологічний тренінг для розвитку окремих психологічних якостей особистості, що необхідні в соціальному підприємстві.

Попри наявність особливостей у кожній охарактеризованій практиці, всі вони доповнюють одна одну та потребують високого рівня вмотивованості самого викладача-тренера та активної позиції закладу вищої освіти в реалізації партисипативного підходу та менторської підтримки.

Реінтеграційний потенціал соціального підприємництва актуалізує запровадження запропонованого комплексу практик розвитку готовності особистості до соціального підприємництва серед окремих категорій громадян (ветерани та члени їх сімей, ВПО та ін.).

Наукова проблема дослідження комплексу практик розвитку готовності особистості до соціального підприємництва потребує додаткового вивчення: ефективності запровадження кожного елементу означеного комплексу, детального опису рекомендацій до впровадження для окремих категорій здобувачів освіти / учасників тренінгів.

Список літератури:

1. Агенція регіонального розвитку в Чернігівській області. Сторінка соціальної мережі Facebook. 2023. URL: <http://surl.li/ndvzi>
2. Бондарчук О.І. Модель психологічної підготовки керівників освітніх організацій до діяльності в умовах змін. *Організаційна психологія. Економічна психологія*. 2015. № 1. С. 33–42.
3. Ветрова Н.В. Психологічні особливості мотивації підприємницької діяльності у студентському віці : дис. ... PhD: 053 / Харківський нац. педагог. ун-т ім. Г.С. Сковороди. Харків, 2023. 215 с.
4. Децюк Т.М. Формування професійних компетенцій здобувачів вищої освіти в позааудиторній роботі університету: теорія і практика: монографія. Тернопіль: ТОВ «Терно-граф», 2020. 228 с.
5. Дивнич Г.А. Освітній компонент розвитку соціального підприємництва в Україні. *Феномен соціального підприємництва в умовах сучасних викликів: кол. монограф. / за заг. ред. д.е.н. А.М. Ревко*. Житомир : ТОВ «Видавничий дім «Бук-Друк»», 2022. С. 120–131.
6. Захаріна Т.І. Теоретико-методичні засади соціальної реінтеграції ветеранів російсько-української війни у закладах вищої освіти : дис. ... док. пед. наук : 13.00.05 / Інститут проблем виховання НАПН України. К., 2024. 672 с.
7. Карамушка Л.М., Гнускіна Г.В. Психологія професійного вигорання підприємців : монографія. К. : Логос, 2018. 198 с.
8. Креденцер О.В. Психологічні умови підготовки підприємців до професійної діяльності у сфері торгівельного бізнесу: автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.10. К., 2009. 20 с.
9. Лагодзінська В.І., Карамушка Л.М. Рівень розвитку психологічної готовності підприємців до ведення ділових переговорів. *Вісник Кам'янець-Подільського Національного університету імені Івана Огієнка. Психологічні науки*. 2011. Вип. 3. С. 48–56.
10. Левицька Н.С. Особливості економічної соціалізації майбутніх фахівців соціальної сфери : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05 / Інститут психології ім. Г.С. Костюка НАПН України. К., 2015. 242 с.

11. Нагорна Н.С. Дослідження понятійного контуру соціального підприємництва у вітчизняній та зарубіжній літературі. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2022. Т. 33 (72). № 2. С. 97–103.
12. Нагорна Н.С. Міждисциплінарний зміст поняття «партисипація». *Проблеми сучасної психології*. 2022. № 3. С. 108–115.
13. Нагорна Н.С. Особливості психологічної готовності здобувачів освіти до соціального підприємництва. *Психологічні студії*. 2024. № 1. С. 114–120.
14. Нагорна Н.С. Особливості активності волонтерства, громадського сектору та соціального підприємництва в кризових умовах. *Технології розвитку інтелекту*. 2023. Т. 7, № 2(34). DOI: <https://doi.org/10.31108/3.2023.7.2.8>
15. Нагорна Н.С. Особливості розвитку соціального підприємництва в умовах воєнного стану. *Психологічні студії*. 2023. № 2. С. 146–154.
16. Нагорна Н.С. Роль закладів вищої освіти у підготовці особистості до соціального підприємництва. *Організаційна психологія. Економічна психологія*. 2023. № 4 (30). С. 135–147.
17. Нагорна Н.С. Соціальне підприємництво як орієнтир сталого розвитку в Україні. *Стратегічні орієнтири сталого розвитку в Україні та світі : збірник тез доповідей II Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених* (м. Чернігів, 21 квітня 2023 р.). Чернігів : НУ «Чернігівська політехніка», 2023. С. 590–592.
18. Онлайн посібник з тьюторства та менторства у вищій освіті. Проєкт PROMENT. 2024. Львів. 64 с.
19. Платформа соціальних змін. Сайт. 2023. URL: <https://www.social-change.com.ua/>
20. Ревко А.М. Напрями формування компетенцій здобувачів освіти, пов'язаних із соціальним підприємництвом, в умовах вищого навчального закладу. *Технології формування професійних компетенцій здобувачів вищої освіти : кол. монограф.* Житомир : Вид. О.О. Євенок, 2020. С. 79–85.
21. Робоча програма дисципліни «Соціальне підприємництво». Сумський державний університет. 2016. URL: <http://surl.li/unsfgo>
22. Робоча програма дисципліни «Соціальне підприємництво». Вищий навчальний заклад у кооперації «Полтавський університет економіки і торгівлі». 2020. URL: <http://surl.li/zejsfy>
23. Сайт School of ME: Школа усвідомленого підприємництва. 2024. URL: <http://surl.li/szxxpc>
24. Силабус дисципліни «Соціальне підприємництво». Національний університет «Чернігівська політехніка». 2023. URL: <http://surl.li/hilebd>
25. Силабус дисципліни «Соціальне підприємництво». Національний технічний університет «Дніпровська політехніка». 2019. URL: <http://surl.li/ndvww>
26. Силабус дисципліни «Соціальне підприємництво». Національний авіаційний університет. 2020. URL: <http://surl.li/ndvxf>
27. Сила Т.І. Соціальна робота для сталого розвитку: в пошуках спільних векторів. *Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія*. Чернігів: ЧНТУ. 2013. №2(3). С. 74–84
28. Соціальне підприємництво: від ідеї до суспільних змін : посібник / Свинчук А.А., Корнецький А.О., Гончарова М.А., Назарук В.Я., Гусак Н.Є., Туманова А.А. К: ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ»», 2017. 188 с.
29. Соціальне підприємництво в Україні. Каталог. 2020. URL: <https://socialbusiness.in.ua/enterprises/>
30. Соціальне підприємництво: посібник для викладачів курсу / за наук. ред. А.О. Корнецького. К. : Фамільна друкарня Huss, 2019. 160 с.
31. Соціальне підприємництво: опорний конспект / укл. О.Ф. Овсянюк-Бердадіна. Тернопіль: Вектор, 2021. 74 с.
32. Чуйко О., Шкуро В. Екологоорієнтоване соціальне підприємництво у громаді : навч.-метод. пос. 2020. Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. с. 126.
33. Ab Wahid H., Rahman R.A., Wan Mustaffa W.S., Ahmad N.L., Ramdan M.R., Muslimat A.M. Best Social Entrepreneurship Teaching and Learning Strategies for Promoting Students' Social Entrepreneurial Minds: A Scoping Review. *International Journal of Learning, Teaching and Educational Research*. 2024. Vol. 23, No. 3, pp. 23–47.
34. Al-Harasi A.H., Surin E.F., Rahim H.L., Al-Shammari S.A., Abdulrab M., Al-Mamary Y.H., Alshebami A.S., Grada M. The impact of social entrepreneurial personality on social entrepreneurial intention among university graduates in Yemen: a conceptual framework. *Holos*. 2021. 37 (1), e11420
35. Blanco-Jiménez M., Viquez-Paniagua A.G., Vásquez-Treviño D.M., Muñoz-Castro P.E. Social entrepreneurship in young students promoted by Latin American universities. *Management Research*. 2024. Vol. 22 No. 3, pp. 389–409. <https://doi.org/10.1108/MRJIAM-04-2023-1415>

36. Brock D.D. Social Entrepreneurship Teaching Resources Handbook. *SSRN Electronic Journal*. 2008. 10.2139/ssrn.1344412
37. Dees J.G. The meaning of social entrepreneurship. *Center for the Advancement of Social Entrepreneurship, Duke University's Fuqua School of Business*. 2001 (revised vers.).
38. Ferrer V., Cabrera O. Social Entrepreneurship Competencies of the Students at University of Barcelona. *4th EMES International Research Conference on Social Enterprise* (Liege, 2013). URL: <http://surl.li/uifme>
39. Junior Achievement Україна. Сайт програми розвитку підприємницьких навичок. 2024. URL: <http://surl.li/dccwzy>
40. Myyryläinen H., Hajisoteriou C., Clercx M., Tegegn G. Educating social entrepreneurship competences in the higher education: towards collaborative methods and ecosystem learning. *The Publication Series of LAB University of Applied Sciences*. Part 44.
41. Nahorna N. Peculiarities of veterans' psychological training for social entrepreneurship. *Traditional and innovative scientific research: domestic and foreign experience : Scientific monograph*. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2024. P. 286–315.
42. Verbytska A., Nahorna N., Dyvnych H. Participatory Model of Social Entrepreneurship Development as a Determinant of Veterans' and their Family Members' Reintegration: Theoretical Framework. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2024. Volume 10. Number 2. Riga, Latvia : "Baltija Publishing". P. 51–59.

Nahorna N.S. A COMPLEX OF PRACTICES FOR THE DEVELOPMENT OF INDIVIDUAL READINESS FOR SOCIAL ENTREPRENEURSHIP

The article researches the issue of creation a complex of practices for the development of individual readiness for social entrepreneurship. Based on the results of Ukrainian and foreign scientific research, the author points out that the introduction of targeted educational and socio-psychological measures on the readiness of an individual for social entrepreneurship abroad has greater experience and scientific justification. That is why a complex of practices is proposed, which consists of: the educational discipline "Social entrepreneurship", the certificate program "Social entrepreneurship" and socio-psychological training for the development of certain psychological qualities of the individual, which are necessary in social entrepreneurship. The purpose of the educational discipline "Social entrepreneurship" is defined as the formation of competences in theoretical, methodological and applied aspects of the development and functioning of social entrepreneurship in students of higher education. The specificity of the "Social Entrepreneurship" certificate program is a participatory approach to conducting sessions and mentoring support for participants. The meaningful content of social-psychological training sessions for the development of individual psychological qualities of the individual, which are necessary in social entrepreneurship, reflects the actual issues of personality development in wartime conditions. The author points out the relevance of introducing the proposed complex of practices for the development of individual readiness for social entrepreneurship for certain categories of citizens (veterans and their family members, IDPs and others), taking into account the characteristics of each audience. The perspectives of the scientific research of the specified problem are determined by the empirical verification of the effectiveness of the implementation of each element of the specified complex, as well as a detailed description of the recommendations for implementation for certain categories of education seekers / training participants.

Key words: social entrepreneurship, individual readiness for social entrepreneurship, educational component, extracurricular activities for the development of individual readiness for social entrepreneurship, certificate programs, social and psychological training.